

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА**

Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра всесвітньої історії

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

**Середньовічна Церква в Центрально-Східній Європі VII–XI ст.: вибрані
аспекти**

Рівень вищої освіти – перший (бакалавр)
Освітньо-професійна програма «Середня освіта (історія)»
Спеціальність 014 Середня освіта (за предметними спеціальностями)
Спеціалізація 014.03 Історія
Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка

Затверджено на засіданні
кафедри всесвітньої історії,
протокол №4 від 16 грудня 2024 р.

м. Івано-Франківськ – 2024

1. Загальна інформація	
Назва дисципліни	Середньовічна Церква в Центрально-Східній Європі VII–XI ст.: вибрані аспекти
Викладач (-і)	доктор філософії, асистент Кардаш Остап Назарович
Контактний телефон викладача	Viber, Фейсбук, Месенджер (Ostap Kardash)
Е-mail викладача	ostap.kardash@pnu.edu.ua
Формат дисципліни	Очний/заочний
Обсяг дисципліни	3 кредити ЄКТС (90 годин)
Посилання на сайт дистанційного навчання	https://d-learn.pnu.edu.ua/
Консультації	Вівторок о 15: 00
2. Анотація до навчальної дисципліни	
<p>Навчальна дисципліна впорядкована на основі освітньої програми, а також детального багаторічного дослідження історії християнізаційних процесів і становлення ранньосередньовічної церковної організації у династичних володіннях Центрально-Східної Європи упродовж VII–XI ст. Ключовою у цьому процесі стала участь у стипендійній програмі Республіки Польщі для молодих науковців (<i>Studium Europae Wschodniej</i>), завдяки якій упродовж 2019–2020 рр. було проведено ґрунтовну евристичну роботу в польських бібліотеках, музеях та архівних установах з метою пошуків історіографічних та джерельних матеріалів до вивчення проблематики воцерковлення народів означеного регіону. Стажування на базі Варшавського та Ягеллонського університетів в рамках згаданої програми сприяло засвоєнню іноземного дидактичного досвіду та методики викладання дисциплін із суміжною тематикою на історичних та гуманітарних спеціальностях у вищій школі. Програмне оформлення та впорядкування навчальної дисципліни уможливили також підготовку і захист дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 032 Історія та археологія на тему «<i>Латинська та кирило-мефодіївська церковні традиції IX–XI ст.: східний фронтір канонічного протистояння</i>», розділи якої присвячені складним процесам церковної інституалізації та слов'яно-латинським міжконфесійним відносинам на теренах Великої Моравії, Чехії (володіннях Пржемислідів), Польщі (володіннях П'ястів), Угорщини (володіннях Арпадів), Болгарії, Хорватії, Сербії, а також на західних землях Русі періоду раннього Середньовіччя. Навчальна дисципліна містить найважливішу, на думку упорядника, інформацію у сфері джерелознавства, історіографії та головних проблем історії середньовічної Церкви в країнах Центральної та Східної Європи VII–XI ст., а також методики викладання цих проблем на уроках історії в середній школі. Теми лекційних занять, семінарів, самостійної роботи, що розраховані як на студентів спеціальності 014 Середня освіта (Історія) так і 032 Історія та археологія.</p>	
3. Мета та цілі навчальної дисципліни	
<p>Мета: формування у студентів комплексних знань з історії середньовічної Церкви в країнах Центральної та Східної Європи від початків християнізації її окремих слов'янських народів у VII ст. до завершення інституалізації церковних організацій у більшості центральноєвропейських династичних володінь наприкінці XI ст.; поглиблення знань студентів з історії міжобрядових відносин, поширення на окреслених теренах латинської, візантійської і кирило-мефодіївської церковних традицій означеного хронологічного проміжку; впливу політики династій та окремих володарів на воцерковлення народів Центрально-Східної Європи VII–XI ст.; навчання методики висвітлення окресленого кола проблемних питань на уроках історії в середній школі.</p>	

Завдання: виробити у студентів вміння критично аналізувати, систематизувати й узагальнювати історіографічний і джерельний матеріал з історії ранньосередньовічної Церкви в країнах Центрально-Східної Європи VII–XI ст.; оцінювати найважливіші факти, події та явища в центральноєвропейській церковній історії через призму об'єктивних і суб'єктивних чинників; сформувати практичні навички застосовувати набуті знання й вирішувати стандартні і нестандартні комплексні завдання у професійній педагогічній діяльності в основній (базовій) середній школі.

4. Програмні компетентності та результати навчання

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу, а також до використання знань у практичних ситуаціях.

ЗК 2. Знання й повноцінне розуміння предметної області та професійної діяльності.

ЗК 3. Здатність письмово й усно спілкуватися (комунікувати) українською – державною мовою; отримувати і передавати професійну інформацію іноземною мовою.

ЗК 7. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, забезпечувати особисту та групову відповідальність за дотримання виконавської дисципліни. вміння визначати і наполегливо реалізовувати поставлені завдання і взяті обов'язки.

ЗК 8. Здатність генерувати нові ідеї, зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства, вміння диференціювати традиційні та інноваційні способи вирішення завдань та знаходити межі їхнього застосування у навчальному процесі.

ЗК 10. Здатність поважати мультикультурність і різноманітність суспільства, усвідомлювати необхідність рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу.

ФК 1. Здатність перенесення системи знань із вітчизняної і всесвітньої історії, необхідної для роботи в навчальних закладах загальної середньої освіти, у професійну діяльність.

ФК 4. Здатність застосовувати інтерактивні методи і сучасні освітні технології навчання, формувати і розвивати в учнів ключові та предметні компетентності засобами історичних і суспільствознавчих предметів, інтегрованого навчання.

ФК 5. Здатність здійснювати контроль та об'єктивне оцінювання рівня навчальних досягнень учнів на засадах компетентнісного підходу, аналізувати результати їхнього навчання.

ФК 9. Здатність усвідомлювати суспільний статус і призначення професійної діяльності вчителя історії, здійснювати об'єктивну самооцінку і самокореляцію своїх професійних якостей, аналізувати, досліджувати та поширювати передовий педагогічний досвід.

ПК 1. Здатність володіти змістом та методологією фундаментальних і спеціальних історичних дисциплін.

ПК 2. Знання сучасних наукових досліджень з історії України та всесвітньої історії.

ПК 3. Здатність володіти категоріально-понятійним апаратом історичної науки, орієнтуватися в науковій періодизації історії, використовувати її як спосіб пізнання історичного процесу.

ПК 4. Здатність інтегрувати набуті знання з історичних та інших гуманітарних наук в самостійну систему, виявляти цілісність знань та умінь.

ПК 5. Здатність розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України. Європи та світу, володіти базовими знаннями української та світової культури в контексті готовності майбутніх фахівців до спілкування у мультикультурному середовищі на основі толерантності, діалогу і співробітництва.

ПК 6. Здатність здійснювати критичний аналіз різних джерел інформації та наукового пізнання, використовувати їх у професійній діяльності.

ПК 7. Знання наукових основ історії та методики її навчання, організації процесу пізнання та виховання учнів різних вікових категорій; здатність здійснювати дослідження з історії України, всесвітньої історії, методики навчання історії.

РН 7. Демонструвати знання основ фундаментальних наук (відповідно до предметної

спеціальності), оперувати базовими категоріями та поняттями предметної області спеціальності.

РН 8. Генерувати обґрунтовані думки в галузі професійних знань як для фахівців, так і для широкого загалу державною та іноземною мовами.

РН 11. Виявляти навички роботи в команді, адаптації та дії у новій ситуації, пояснювати необхідність забезпечення рівних можливостей і дотримання тендерного паритету у професійній діяльності.

ПРН 1. Демонструвати знання змісту фундаментальних і спеціальних історичних дисциплін, необхідними для роботи в закладах загальної середньої освіти; пояснювати і характеризувати історичні процеси і події у їх порівнянні та взаємозв'язку.

ПРН 2. Знати і аналізувати сучасні наукові дослідження з проблем вітчизняної та всесвітньої історії, спеціальних історичних дисциплін та імплементувати знання у навчальну і практичну діяльність.

ПРН 3. Орієнтуватися в історичному часі, застосовуючи періодизацію, характеризувати суспільні явища в розвитку, вільно оперувати термінологією з фахових предметів.

ПРН 4. Демонструвати інтегроване мислення, пояснювати цілісну картину суспільно-історичного розвитку через міжпредметні зв'язки.

ПРН 6. Працювати з джерелами інформації, вміти їх аналізувати, синтезувати, порівнювати та інтегрувати їх у зміст навчання історії, представляти та обговорювати відображені в них факти, явища, події, визначати власну позицію щодо суперечливих питань.

ПРН 8. Володіти здатністю до розкриття інтелектуального і творчого потенціалу здобувачів середньої освіти засобами змісту предметних галузей та курсів за вибором.

ПРН 9. Цінувати різноманіття та мультикультурність світу; ідентифікувати себе у системах загальнолюдських і національних цінностей, керуватися у своїй діяльності сучасними принципами толерантності, діалогу і співробітництва.

5. Організація навчання

Обсяг навчальної дисципліни

Вид заняття	Загальна кількість годин
лекції	12
семінарські заняття / практичні / лабораторні	18
самостійна робота	60

Ознаки курсу

Семестр	Спеціальність	Курс (рік навчання)	Нормативний / вибірковий
5	014 Середня освіта (Історія)	3	вибірковий

Тематика навчальної дисципліни

Тема	кількість год.		
	Лекції	сем. Заняття	сам. Роб.
Тема 1. Вступ до курсу	2		1
Тема 2. Християнізація народів Центральної Європи у VII–IX ст.	4	2	10
Тема 3. «Навернення баварців і карантанців» як джерело з історії воцарення населення поставарського Подунав'я VII – IX ст. Специфіка вивчення в середній школі		2	6
Тема 4. Місіонерська діяльність ірландських ченців на теренах Центральної Європи VII–VIII ст.	2		6

Тема 5. Баварська Церква як головний рушій колонізаційного та місіонерського освоєння Центральної Європи IX ст.		4	8
Тема 6. Латинська та кирило-мефодіївська церковні традиції у Великій Моравії і Паннонії IX ст.: історія становлення та канонічного протистояння	2	2	8
Тема 7. Кирило-мефодіївська традиція в церковній практиці країн Центрально-Східної Європи у X–XI ст.	2	2	6
Тема 8. Церква в системі міжнародних і міждинастичних відносин IX–XI ст.: центральноєвропейський вимір		2	6
Тема 9. Місіонерські впливи та церковні традиції на руських землях (до Володимирового хрещення 988 р.)		2	4
Тема 10. Руська Церква наприкінці X–XI ст.: витоки, організаційна структура, специфічні риси. Специфіка вивчення теми в середній школі		2	5
ЗАГ:	12	18	60

6. Система оцінювання навчальної дисципліни

Загальна система оцінювання навчальної дисципліни	<p>Оцінювання дисципліни відбувається за 100-бальною системою. Поточний контроль знань і умінь студентів здійснюється шляхом обговорення та оцінювання виступів на семінарських заняттях, виголошення рефератів та презентацій індивідуальних завдань з подальшим накопиченням балів для отримання допуску до складання заліку. Навчальна дисципліна передбачає проведення письмових і тестових контрольних робіт за підсумками вивчення матеріалу теоретичного і практичного змістових модулів, та захисту індивідуального завдання у формі есе, реферування розділу монографії чи складання комплексного термінологічного словника з тематики курсу. Контроль самостійної роботи (КСР) у рамках теоретичного змістового модуля здійснюється у відповідні тижні шляхом тестувань. Оцінювання здійснюється відповідно до: Положення про організацію освітнього процесу та розробку основних документів з організації освітнього процесу в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника (введено в дію наказом ректора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника від 18 вересня 2024 р. №757).</p> <p style="text-align: center;">Шкала оцінювання</p> <table border="1" style="width: 100%; text-align: center;"> <thead> <tr> <th>Університетська</th> <th>Шкала ECTS</th> <th>Національна</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>90 – 100</td> <td>A</td> <td rowspan="5">зараховано</td> </tr> <tr> <td>80 – 89</td> <td>B</td> </tr> <tr> <td>70 – 79</td> <td>C</td> </tr> <tr> <td>60 – 69</td> <td>D</td> </tr> <tr> <td>50 – 59</td> <td>E</td> </tr> <tr> <td>26 – 49</td> <td>FX</td> <td rowspan="2">незараховано</td> </tr> <tr> <td>0 – 25</td> <td>F</td> </tr> </tbody> </table>	Університетська	Шкала ECTS	Національна	90 – 100	A	зараховано	80 – 89	B	70 – 79	C	60 – 69	D	50 – 59	E	26 – 49	FX	незараховано	0 – 25	F
Університетська	Шкала ECTS	Національна																		
90 – 100	A	зараховано																		
80 – 89	B																			
70 – 79	C																			
60 – 69	D																			
50 – 59	E																			
26 – 49	FX	незараховано																		
0 – 25	F																			
Вимоги до письмових робіт	<p>Письмова контрольна робота: два розгорнуті завдання, що охоплюють питання лекційного матеріалу та семінарського блоку і передбачають широку і вичерпну відповідь. До письмових робіт відносяться також інші види неаудиторної роботи, котрі передбачають виконання індивідуального завдання – написання самостійного авторського твору</p>																			

	(есе на одну із запропонованих тем, реферування розділу монографії чи розробка термінологічного словника в рамках проблематики курсу).
Семінарські заняття	<p>Оцінювання знань та науково-пошукової роботи відбувається відповідно до національної шкали за таким принципом:</p> <ul style="list-style-type: none"> - «відмінно» – здобувач освіти міцно засвоїв теоретичний матеріал, глибоко і всебічно знає зміст навчальної дисципліни, основні положення наукових першоджерел та рекомендованої літератури, логічно мислить і будує відповідь, вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу, висловлює своє ставлення до тих чи інших проблем, демонструє високий рівень засвоєння практичних навичок; - «добре» – здобувач освіти добре засвоїв теоретичний матеріал, володіє основними аспектами з першоджерел та рекомендованої літератури, аргументовано викладає його; має практичні навички, висловлює свої міркування з приводу тих чи інших проблем, але припускається певних неточностей і похибок у логіці викладу теоретичного змісту або при аналізі практичного матеріалу; - «задовільно» – здобувач освіти в основному опанував теоретичними знаннями навчальної дисципліни, орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, але непереконливо відповідає, плутає поняття, додаткові питання викликають невпевненість або відсутність стабільних знань; відповідаючи на запитання практичного характеру, виявляє неточності у знаннях, не вміє оцінювати факти та явища, пов'язувати їх із майбутньою діяльністю; - «незадовільно» – здобувач освіти не опанував навчальний матеріал дисципліни, не знає наукових фактів, визначень, майже не орієнтується в першоджерелах та рекомендованій літературі, відсутні наукове мислення, практичні навички не сформовані.
Умови допуску до підсумкового контролю	Допуск до підсумкового контролю передбачений за умови відсутності заборгованості за лекційні та практичні заняття, виконання всіх видів робіт, передбачених програмою навчальної дисципліни, наявності позитивних оцінок за семінарські заняття, контрольну роботу, індивідуальне завдання, КСР, опрацювання питань для самостійної роботи. Студент(-ка) допускається до підсумкового контролю (заліку) за умови набору не менше 50 балів (мінімальної позитивної підсумкової оцінки) за працю впродовж семестру.
Підсумковий контроль	Підсумковий контроль проводиться у формі заліку за результатами поточного контролю з усіх видів навчальної роботи. Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни розраховується як сума балів за роботу впродовж семестру і сумарно максимально становить 100 балів.
7. Політика навчальної дисципліни	
Академічна доброчесність	
<p>Викладач і здобувачі освіти повинні дотримуватися «Положення про запобігання академічному плагіату та іншим порушенням академічної доброчесності у навчальній та науково-дослідній роботі здобувачів освіти Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» та Кодексу честі ПНУ https://pnu.edu.ua/polozhennia-pro-zapobihannia-plahiatu/</p>	

Відвідування занять

Відвідування лекційних і семінарських занять є обов'язковим. Активна участь у роботі семінарів є обов'язковою і може відбуватися в таких формах: виступ, опонування, участь у дискусії, презентація тощо.

Політика курсу передбачає самостійне опрацювання питань пропущеного лекційного чи семінарського заняття, співбесіда з них у години, відведені на щотижневі консультації.

Неформальна освіта

Можливість зарахування результатів неформальної освіти регламентується «Положенням про визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної освіти, в Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника» (введено в дію наказом ректора № 672 від 24.11.2022 р.) <https://nmv.pnu.edu.ua/wpcontent/uploads/sites/118/2022/11/neformalna-osvita.pdf>

8. Рекомендована література

1. Балух В. О. Візантиністика. Курс лекцій. Чернівці : Книги – ХХІ, 2006. 606 с.
2. Власто А. П. Запровадження християнства у слов'ян. Вступ до середньовічної історії слов'янства / пер. з англ. Р. Ткачук, Ю. Терех. Київ : Юніверс, 2004. 496 с.
3. Войтович Л. В., Домановський А. М., Козак Н. Б., Лильо І. М., Мельник М. М., Сорочан С. Б., Файда О. В. Історія Візантії. Вступ до візантиністики / за ред. С. Б. Сорочана, Л. В. Войтовича. Львів : Априорі, 2011. 880 с.
4. Гілл Дж. Історія християнства. Київ : Темпора, 2010. 560 с.
5. Головка О. Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X – перша половина XIII ст.). Київ : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2021. 600 с.
6. Гофманн Й. Історія ранньої Церкви: найважливіші аспекти / пер. з нім. О. Конкевича за ред. О. Петринка і А. Михалейка. Львів : Вид-во УКУ, 2019. 244 с.
7. Гейштор А. Слов'янська міфологія / пер. з пол. С. Гіріка. Київ : Кліо, 2015. 416 с.
8. Дворник Ф. Фотієва схизма: історія і легенда / пер. з англ. Р. Скакун, наук. ред. М. Горяча, передм. І. Дацько. Львів : Вид-во УКУ, 2017. 548 с.
9. Дворник Ф. Слов'яни в європейській історії та цивілізації / пер. англ. В. Верклока, В. Кіку, Д. Матіяш. Київ : Дух і літера, 2005. 512 с.
10. Дорошенко Д. Слов'янський світ у його минулому й сучасному / упоряд. Л. Белей. Київ : Темпора, 2010. 784 с.
11. Духовна культура населення Прикарпаття, Волині і Закарпаття від найдавніших часів до середньовіччя (вибрані проблеми). Колективна монографія / відп. ред. Н. Булик, упоряд. О. Томенюк. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2020. 580 с.
12. Духовна спадщина Давнього Галича: Науковий збірник / І. Сковчиляс, В. Фрис (Серія «Київське християнство», т. 12). Львів : Вид-во УКУ, 2018. 168 с.
13. Історія західних і південних слов'ян з найдавніших часів до XX ст. Курс лекцій: навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / за ред. В. І. Ярового. Вид. 3-тє, стереотип. Київ : Либідь, 2009. 632 с.
14. Кардаш О. “ex paganis christianos esse patravit”: Кого відправився християнізувати нітранський єпископ Віхінг? *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2020. Ч. 33. С. 7–26.
15. Кардаш О. «И иномоу бещинью оучахоу»: Неортодоксальні складові канонічного протистояння кирило-мефодіївської та латинської церковних традицій у світлі «Життя Константина Філософа» другої половини IX ст. *Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи*. 2022. Вип. 10. С. 310–332.
16. Кардаш О. Каролінзькі земельні дарування Баварській Церкві як засіб колонізаційного та місіонерського освоєння «Молодшої Європи» (перша половина – середина IX ст.). Частина 1. *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2021. Ч. 34. С. 7–22.
17. Кардаш О. Каролінзькі земельні дарування Баварській Церкві як засіб колонізаційного та місіонерського освоєння «Молодшої Європи» (перша половина – середина IX ст.). Частина 1. *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. 2022. Ч. 35. С. 11–23.
18. Кардаш О. Конфлікт архієпископа Боніфація з ірландсько-франкським чернецтвом в епістолярних джерелах першої половини VIII ст. *Студентські історичні зошити*. 2017.

- Вип. 9. С. 41–50.
19. Кардаш О. Проблема розмежування місіонерських сфер впливу латинських церковних діоцезів на пост-аварському просторі першої половини IX ст. *Українсько-угорські етюди*. 2019. Вип. 3. С. 7–34.
  20. Кардаш О. Протистояння баварської та кирило-мефодіївської християнських місій на землях династії Моймировичів другої половини IX ст. *Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. 2019. Ч. 31. С. 64–80.
  21. Лінч Дж. Г. Середньовічна Церква. Коротка історія / пер. англ. В. Шовкун. Київ : Основи, 1994. 496 с.
  22. Филипчук О. Забутий святий. Князь Володимир Великий між Сходом і Заходом. Київ : Laurus, 2020. 584 с.
  23. Фріс де В. Рим і патріархати Сходу / у співпраці з: О. Бирля, Дж. Гілл, М. Лацко. Львів : Вид-во УКУ, 2015. 416 с.
  24. Хрестоматія з історії західних та південних слов'ян. Давня доба, Середньовіччя: навч. посібник / за ред. В. І. Ярового. Київ : Либідь, 2011. 416 с.
  25. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом. Нариси з історії культури до початку 18 століття / авторизований пер. з англ. М. Габлевич, наук. ред. А. Ясіновський, вид. 2-е, випр. і доповн. Львів : Вид-во УКУ, 2014. 288 с.
  26. Chrystianizacja «Młodszej Europy» / red. J. Dobosz, J. Strzelczyk, M. Matla. Poznań : Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu ; Wydawnictwo Naukowe, 2017. 318 s.
  27. Curta F. Southeastern Europe in the Middle Ages 500–1250. New York : Cambridge University Press, 2006. 498 p.
  28. Dittrich Z. R. Christianity in Great-Moravia [Bijdragen van het Instituut voor Middeleeuwse Geschiedenis der Rijksuniversiteit te Utrecht / uitgegeven door F. W. N. Hugenholtz en W. Jappe Alberts. Vol. 33]. Groningen : J. B. Wolters, 1962. 316 p.
  29. Ivanič P. Západní Slovania v ranom stredoveku: história, kultúra, hospodárstvo, náboženstvo. Nitra : Univerzita Konštantina Filozofa v Nitre ; Filozofická fakulta, 2011. 196 s.
  30. Kardash O. An Attempt at Delineation of the Eastern Missionary Route of the Clergy of Passau on the Lands of the Post-Avar Danube Region During the First Half of the 9th Century. *Konštatínove listy*. 2020. Vol. 13/2. P. 3–21.
  31. Polek K. Państwo wielkomorawskie i jego sąsiedzi. Kraków : Wyd-wo Naukowe WSP, 1994. 150 s.

Викладач: Кардаш О. Н., доктор філософії, асистент кафедри всесвітньої історії